

Bild: lillehammar.com

Marit Aalen
Oslo

«saa det tvers igjennem en brænder»

Om sårbarhet og utenforskap i Ibsens Peer Gynt

«Stødt saa flirer de bag ens Rygg, og tisker, saa det tvers igjennem en brænder» sukker Peer Gynt når han er på vei til å møte bygdas folk. Han kjenner seg verdiløs, dypt såret og utenfor fellesskapet. I denne artikkelen skal jeg se nærmere på denne siden hos Peer, som gjerne hentes lite fram. Jeg skal prøve å forstå den i lys av noen ideer om psykisk smerte, inspirert av Klein og Bion. Men la meg først gi et kort resymé av hvordan Ibsen har konstruert fortellingen om Peer.

Hvem er Peer Gynt?

Henrik Ibsens *Peer Gynt* (1867) er viden kjent og regnes som Norges nasjonaldrama (Bloom, 1994). Stykket handler om en spretten bygdegutt, full av fantasi, men som kjenner seg såret og utenfor i møte med andre. Historien begynner med det berømte bukkerittet, en skrøne Peer forteller sin mor Aase, og som får henne til å utbryte: «Peer, du lyver!». Så begir Peer seg til et bryllup, der han opplever en intens psykisk smerte i møte med de

andres utestenging.

I frustrasjon ender han med å røve bruden, bære henne på nakken før han forfører og forlater henne. Mor Aase blir fradømt gården og Peer blir forvist som straff for bruderovet. I bryllupet treffer han også den purunge Solveig, som Ibsen tildeler en viktig oppgave i forhold til Peer. Hun skal dedikere hele sitt liv til å vente på ham og «romme ham» på en måte som kan realiseres i deres siste møte. Dette møtet skjer sent i livet, men fremstår likevel som en slags «tillivelsesrelasjon».

Etter en lystig omgang med noen seterjenter, og et opphold blant trollene i Dovregubbens hall, bygger Peer seg en hytte i skogen der Solveig kommer for å bo med ham. Han kan imidlertid ikke ta imot Solveig uten at også Dovregubbens datter krever å være med. Dette klarer han ikke finne ut av, så han stikker fra Solveig og rømmer utenlands. På vei ut av landet drar han innom sin mor som er døende, og tar farvel.

Etter å ha levd mange år utenfor Norge, vender Peer hjem til Solveig som har ventet hele livet, og blir mottatt som en bitteliten gutt som i mental forstand har ligget ved hennes bryst. Peers livslange unngåelse av psykisk smerte og Solveigs forståelse av ham som et diebarn, bringer tanken til Wilfred Bion og hans ideer om en utålelig smerte og en container som kan romme og prosessere den. Denne artikkelen skal handle om Peers erfaring av psykisk smerte. Artikkelen er ikke veldig teoritung, da jeg prøver å la scenene stå fram og tale for seg.

Teoretisk bakgrunn

Jeg har skrevet en doktorgrad om Peer Gynt og analysert verket i lys av Melanie Kleins ideer om to posisjoner i menneskets utvikling (Aalen & Zachrisson, 2013, Aalen, 2014). Jeg har også analysert det i lys av Bions ideer om tenkning og container (Aalen, 2015). Av andres psykoanalytiske lesninger har teorier om narsissisme særlig vært anvendt (f.eks. Gerland, 1996, Anthi, 1981).

Min hensikt er å hente fram en tematikk som er svært lite belyst, nemlig den intense psykiske smerten Peer føler som ung, og hvordan den henger sammen med at noe i ham ikke er utviklet. Jeg har av og til sett at denne sammenhengen berørt i Ibsen-forskningen, for eksempel ut fra filosofen Hegels ideer om subjektets utvikling. (Hammer, 2000).

Før vi ser nærmere på tekstutdrag fra Peer Gynt, skal jeg gi et kort innblikk i fenomenene utenforskap, psykisk smerte og skam, med hovedvekt på psykisk smerte som min analyse relaterer til. I Peer Gynt ser vi disse tre fenomenene utspille seg i Peers møte med mennesker i bygda. Det er tydelig at Peer får det vondt i møte med de andre, og han erfarer mye skam som en følge av de andres devaluering. Samtidig håndterer han situasjonene på måter som bekrefter og forsterker hans reelle

utenforskap.

Det kan også se ut som om han klarer å kvitte seg med skammen og smerten han kjenner så intenst, ved å transportere den vekk fra seg selv. Gjennom det fatale bruderovet er det som om disse følelsene overføres til mor Aase og til brudeparets familier. Peer på sin side kjenner aldri mer i livet på skam. Han kjenner også i liten grad på psykisk smerte og sårethet, etter at han er lyst fredløs og lever som flyktning. Det kan synes som om Peer kvitter seg med alle vonde følelser gjennom den mekanismen som kalles projektiv identifikasjon (Klein, 1946/1997).

Verken som ung eller middelaldrende knytter Peer seg til andre mennesker. Og den smerten han dermed unngår, overlever inni ham som et sår som lukker seg og blir betent, og som «anklager ham» sent i livet. Den såre smerten blir ikke borte, men søker tilbake til sin eier. Som gammel og ensom skal han konfronteres med sitt liv og sin indre verden.

Skam og utenforskap

Skam er et begrep som på lignende måte som med psykisk smerte, er utarbeidet på et dybdepsykologisk eller psykodynamisk nivå, ikke minst i teorier om narsissisme. I slike teorier knyttes skam til et utarmet og devaluert selv, som kompenseres med storhetsfantasier og devaluering av andre. Det er nærliggende å anvende slike teorier på Peer Gynt, da han nesten alltid møter nederlag med storhetsfantasier. Han kan sies å ha et utarmet og kjerneløst selv, slik det kommer fram i den berømte scenen der han skreller en løk på jakt etter en kjerne som ikke finnes. Jeg kommer ikke til å kommentere en narsissistisk tematikk i denne artikkelen, men lar den spille med som en støtte for lesningen.

Utenforskap er også et begrep jeg skal nevne helt kort. Det brukes gjerne om «manglende sosial forankring til samfunnet rundt» (snl.no). Utenforskap knyttes til begreper fra sosiologi, som f.eks. normløshet; en sosiologisk tilstand der individets atferd i for liten grad reguleres av samfunnet. Dette ser vi tydelig i Peer Gynts væremåter. Det er som om samfunnets normer ikke gjelder for ham.

Det er videre vanlig å skille mellom utenforskap og ensomhet: «Mens ensomhet beskriver den individuelle opplevelsen av å savne sosiale relasjoner

og tilknytning, brukes utenforskap mer strukturelt om manglende sosiale koblinger i samfunnet» (snl.no). Peer Gynt kjenner ikke noe særlig på savn og ensomhet som ung. Men han lever atskilt fra bygdas liv, og når han prøver å nærme seg de andre aktiveres psykisk smerte, skam og en opplevelse av utenforskap. At han tillater seg å leve på tvers av bygdas normer forsterker også hans reelle utenforskap.

To typer psykisk smerte

Jeg skal nå anvende Klein og Bion i å utmynte skillet mellom to typer psykisk smerte. Jeg skal også dra vekslers på Manuela Fleming (2008), som er en Bion-formidler. Klein skiller mellom en smerte som er spiss og vond og som tilhører den paranoid-schizoide posisjon, og en som er rundere og mer sorgpreget og tilhører den depressive posisjon (1946). Den siste har som oppgave å prosessere den første gjennom det Klein kaller reparasjon (1935).

I sin videreutvikling av Kleins og Freuds teorier etablerer Bion et lignende skille, nemlig mellom *pain* og *suffering* (Bion, 1970, s.9). På norsk kunne vi sagt smerte og lidelse, men vi er ikke vant til å bruke lidelse som benevnelse på en prosess av reparerende karakter, så derfor beholder jeg de engelske ordene. *Pain* er den smerten som ikke kan kontaktes fordi den er for vond, og *suffering* er evnen til å lide på en måte som prosesserer denne smerten. Veldig parallelt med Kleins to posisjoner. Det er når *suffering* ikke kommer i gang at man i stedet drives mot evakuering og andre mekanismer for å kvitte seg med den uutholdelige smerten. Bions avgjørende nyvinning i forlengelsen av Klein er hans ide om at det trengs en *container* for å gjøre slik prosessering mulig.

Psykisk smerte som et psykoanalytisk fenomen ligger i hovedsak på et ubevisst nivå. Det betyr at den som opplever smerten ikke har tilgang til de intrapsyke prosesser den inngår i og har liten mulighet for å forstå den. Slik innsikt krever som regel en omfattende terapeutisk innsats. Smertens kilde har en ubevisst karakter, og blir derfor uforståelig for den som har det slik. Når smerten både er uforståelig og vond, er det ikke rart at den evakueres – og at man «går utenom» – slik Peer Gynt gjør.

Psykisk smerte er et samlebegrep med mange

ulike valører og forklaringsmåter (Haugsgjerd, 2018, Vetlesen, 2020) Julie Kristeva karakteriserer den spisse smerten Klein beskriver i den paranoid-schizoide posisjon som et sår. (Kristeva, 2000/2001, s. 83). Personlighetskjernen erfares å være under angrep i intrapsyke forstand, og dette angrepet oppleves som et sår. Dette er nettopp noe vi finner i Peer Gynts selvopplevelse, og som jeg skal se nærmere på.

I Kleins andre posisjon, den depressive, finner vi ideen om reparasjon, der skaden i den paranoid-schizoide posisjon kan repareres i kraft av en skyldpreget sorg (1935). Ideen om reparasjon er et svært originalt bidrag til psykoanalytisk teori. Kanskje kan det norske ordet samvittighetskval betegne de smertefulle prosessene som preger denne posisjonen. Klein introduserer nemlig et element av skyld som del av prosesseringsevnen. Dette er tonet ned hos Bion.

Flemings anliggende er å tydeliggjøre skillet mellom to typer smerteerfaring, slik hun finner det hos Bion. Hun finner ansatser til dette skillet også hos Freud med begrepene *Seelenschmerz* og *Seelenleid*. (Fleming, 2008, s. 27). Men først hos Bion blir ideen om psykisk smerte ordentlig utarbeidet og særlig knyttet til frustrasjon.

Med Bion får vi en modell der evnen til å tåle frustrasjon og prosessere psykisk smerte initieres gjennom en relasjon som virker transformerende, nemlig det Bion kaller en *container* (1962b). Containeren, og i utgangspunktet morens betydning for barnets evne til å prosessere psykisk smerte antydes hos Klein, men utvikles ikke, ifølge Kristeva. Hun påpeker at vi finner beskrivelser av noe vi kan kalle en ustabil *container* hos Klein; en mor som destabiliserer og frustrerer (2000/2001). Anvendt på Peer Gynt er det liten tvil om at Peers mor har en destabiliserende effekt på sin sønn. Men det er ikke tema for denne artikkelen.

La oss nå gå inn i noen sentrale scener fra Ibsens Peer Gynt og se hvordan Peer møter en uutholdelig psykisk smerte.

«saa det tvers igjennem en brænder»

La oss følge Peer idet han er på vei til bryllupet, og se at han allerede nå kjenner på vonde følelser knyttet til den posisjonen han har i bygda. Peer har kommet til en høyde der han ser ned på bryllups-

gården. Han stanser ved et steingjerde, og når han ser gjestene som stimler mot gården kommer han i tvil. Han beveger seg litt fram og tilbake over gjerdet mens han tenker:

Hm, det er kanskje rettest jeg vender.
(trækker atter Benet till sig)
Stødt saa flirer de bag ens Rygg,
og tisker, saa det tvers igjennem en brænder.
(gaar nogle Skridt fra Gjærdet og river tankespredt i Løvet)
Den, som havde noget stærkt at drikke.
Eller den, som kunde gaa uformærkt. –
Eller den, som var ukjendt. –
Noget rigtig stærkt
var bedst, for saa bider Latteren ikke.
(ser med engang ligesom forskræmt omkring sig; derpaa skjuler han sig mellem Buskene.)
(Ibsen, 1867/2007, s. 503)

Peer erkjenner at han ikke har noe i bryllupet å gjøre, og begynner å føle at de flirer og hvisker bak ryggen hans. Foreløpig er det bare fantasier, han har ikke hørt noen snakke om ham enda, men fantasiene har en sterk følelsesmessig virkning: Det kjennes som om det brenner, og det brenner tvers igjennom ham. Han kan ikke beskytte seg og det eneste som hjelper er noe riktig sterkt å drikke.

Denne erfaringen korresponderer med Bions beskrivelse av pain. Fleming beskriver hvordan denne typen psykisk smerte er forbundet med en manglende indre beskyttelse. Hun skriver: «... pain corresponds to an experience of rupture of the mind's protection devices.» (2008, s. 28). Det handler altså om en slags rift eller revne i psykens beskyttelsesutstyr, som korresponderer med en intens smerte. Med beskyttelse menes her en mental barriere som beskytter det sårbare indre livet. Det er ikke det samme som forsvarsmekanismer, som er mekanismer som treer i kraft når det er nødvendig. Nei, denne beskyttelsen har stabilitet og varighet når den først er utviklet. Når den er mangelfullt utviklet, som kan være tilfelle for Peer Gynt, går angrepene tvers igjennom og rett inn i det indre såret. Ifølge Fleming handler det om en ond sirkel: den intense smerten og den manglende beskyttelsen gjør at erfaringer ikke symboliseres. Og når de ikke symboliseres kan de heller ikke prosesseres, og dermed kan ikke livserfaringer håndteres hensiktsmessig. Møtet med livet er ofte assosiert med

smerte, en smerte som må evakueres når muligheten for prosessering ikke er tilgjengelig for psyken.

Vi ser altså at Peers forestilling om bygdefolkets nedsettende snakk bringer ham i kontakt med noe sårt inni seg. Samtidig er dette såret knyttet til noe ekte i Peer, det som Bion vil kalle sannhet om hvem han er. På smertefullt vis bringes han dermed i kontakt med seg selv, og det har en realitetsorienterende effekt. Han erkjenner sin egen posisjon i bygda, og den er høyst reell. Peer er utenfor, og han har ingen verdi i de andres øyne. Snart skal f.eks. moren til Solveig si til sin datter – som viser interesse for Peer: «Der kan du se hvor den Tom-sing agtes».

Peer ringektes av alle og det kan synes som om kontakt med såre følelser og erkjennelse av realiteter henger nøye sammen.

Erfaringen av å være såret og refleksjonene han gjør seg får Peer til å endre væremåte: Fra en brutende Peer som vi i hovedsak møter blir han nå liten, skremt og sky – og han skjuler seg. Straks kommer det noen bygdefolk forbi, og Peers fantasi om å bli baktalt blir nå til virkelighet.

EN MAND i Samtalen

Faar hans var fordrucken, og Moer hans er laak.

EN KONE

Ja, saa faar en ikke undres paa at Gutten blir et Drog.

PEER GYNT sagte

Var det mig, de snakked om?

(med et tvungent Slæng)

Aa, lad dem snakke!

De kan da vel ikke Livet af mig rakke.

(Ibsen, 1867/2007, s.504)

Peer prøver å riste det av seg: «lad dem snakke!». Og like etter ser vi den typen forsvar som kan kalles omnipotent eller narsissistisk, men også dette forsvaret punkteres fort av bygdefolket. Peer Gynt ligger i gresset og fantaserer om skyer han ser over seg. Han ser for seg at han er hevet over alle og at alle beundrer ham, stikk motsatt av det han ellers opplever.

Bion beskriver nettopp en slik bevegelse som Peer her foretar. Ved å velge evakuering «svinger han seg» ut av kontakt med realitet og følelser, i tråd med mekanismer Bion gjør rede for. (1970, s. 62).

Sylspisse tanker og smil

Men tross denne punkteringen av å være hevet over alle dveler ikke Peer lenge ved såre og vonde følelser. Han heiser seg raskt opp og inntar igjen sin selvbeviste og skrytende holdning og vandrer bramfritt inn på bryllupsgården. I løpet av bryllupet skifter han væremåter flere ganger; mellom iver og pågåenhet på den ene siden- og en sår og følsom tilbaketrekning på den andre. Peer er fanget i denne pendlingen og finner ingen mellomposisjon som ville satt ham i stand til å relatere. Han vil så gjerne danse, men hele fem jenter avviser ham.

Til slutt trekker Peer seg helt vekk fra de andre og blir stille og tenksom. Alle står og stirrer på ham og han skotter sky tilbake. Peer prøver igjen å nærme seg, men de trekker seg taust unna. Nå intensiveres Peers følelse av å såres av stadig nye runder med nedsettende snakk og utstøting:

Peer Gynt er med et bleven stille. Han skotter skjult og sky mod Flokken. Alle ser paa ham, men ingen taler. Han nærmer sig andre Klynger. Hvor han kommer bliver der Taushed; fjerner han sig, smiler man og ser efter ham.

PEER GYNT sagte
Øjekast; sylhvasse Tanker og Smil.
Det gnissler, som Sagbladet under en Fil!
(Ibsen, 1867/2007, s.511)

Når vi leser ordene i teksten nøye kan vi se at Peers opplevelse av å bli såret har en særegen karakter. Det er som om de andres tanker, øyekast og smil er veldig spisse (sylhvasse). Det er som om de trenger inn i ham. Han virker helt ubeskyttet, men klarer å sette ord på hvordan det kjennes inni ham: Det hviner (gnissler) som når man sliper et sagblad. Alle kan umiddelbart kjenne at det er en intens og smertefull lyd som trenger dypt inn.

Peer uttrykker altså en sterk indre erfaring av å bli rammet og såret av de andres nedlatenhet og utstøting. Denne erfaringen har en intensitet som kan tyde på at den smertefulle opplevelsen av å ha et indre sår er der på forhånd. Det skapes ikke der og da av de andres nedlatende væremåter. Samtidig uttrykker Peer også en reell erfaring av å mislykkes i å bli del av et fellesskap han svært gjerne vil inn i. Men som han mangler relasjonelle ferdigheter til å mestre. Og han mislykkes i det som kjennes mest påtrengende for ham; å få en jente å danse med.

Det kan se ut som om det reelle utenforskapet

og den indre smerten er to sider av samme sak. Ytre sett blir Peer mobbet, slik vi ville uttrykt oss i dag. Kameratene gjør alt de kan for å stenge ham ute og frata ham verdighet. Og hele bygda deltar i å støte ham ut. Likevel er det ikke godt å si hva som er høna og egget i denne prosessen. Antakelig nærmer Peer seg de andre på måter som ikke er egnet til å bygge fellesskap. Helt fra starten av bryter han med de vanlige reglene i bygda. F.eks. begir han seg til bryllupet selv om han ikke er invitert. Moren prøver å stanse ham, men Peer plasserer henne på taket av en mølle hun ikke kan komme ned fra uten hjelp. Peer får en innskyttelse om å overta bruden som engang hadde et godt øye til ham, men som nå er i ferd med å gifte seg med en annen. Det er åpenbart for sent! Men det er nærmest som den stengte bryllupsdøra bare trigger Peer. Alt dette uttrykker en skjør realitetssans og en svekket forståelse av hvilke kontekster han deltar i.

Det er rimelig å tenke at det i Peers psyke som er bundet opp i en smertefull posisjon er nettopp det han trenger for å relatere, for å se andre i sin egen rett og ta de hensyn situasjoner krever. Man relaterer jo ut fra noe genuint i seg selv, og det genuine i Peer er grunnleggende såret og vondt. Derfor rammes Peers relasjonsevne og hans evne til å skjønne de sosiale kodene han inngår i. Det reelle utenforskapet må derfor sees som en konsekvens av en svekket indre prosesseringsevne.

For å håndtere denne svikten har Peer gjennom årene utviklet en kompenserende væremåte som på ingen måte hjelper ham inn i fellesskapet. F.eks. ankommer han bryllupet full av skryt og skrøner, og blir betraktet som en klovn. Ved å heve seg over de andre og ikke respektere spillereglene, trigger han deres lyst til å trekke ham ned. Det er altså noe ved Peers kompenserende væremåte som aktivt bidrar til å skyve ham utenfor fellesskapet. Denne væremåten kan i sin tur tolkes som en effekt av en manglende prosesseringsevne som ligger dypt begravet og lite tilgjengelig for Peer selv.

En mangelfull prosesseringsevne kan etterlate barnet – og etter hvert den voksne – med en indre psykisk smerte som kjennes som et sår (Kristeva, 2000/2001). At Peer i så sterk grad erfarer de andres devaluering som sylspiss og hvinende tyder på at Peer har med seg et indre sår som ikke oppstår der og da, men som aktiveres i møte med avvisning og devaluering. Det er gjerne slik at et gammelt traume etterlater spor i psyken som nye erfaringer

liksom «ruller inn i» – som re-traumatiserende hurtig-tog som ikke lar seg stoppe. Den sårete følelsen drives av både realiteter og fantasier og det kjennes ikke mulig å beskytte seg.

I Peers tilfelle kan mye tyde på at han bærer med seg et gammelt sår som åpnes – ikke skapes – i møte med de andre. Vi skal senere møte Peer igjen som gammel, og se at han da ikke slipper unna sin indre verden, men blant annet konfronteres med et lukket og verkende sår. Såret kan ikke lenger helles da tårene som kunne reparert det har mistet sin kraft. Peer har ikke hatt evnen til å kontakte sitt eget indre på en helbredende måte. En slik evne er noe man trenger hjelp til å utvikle, og den hjelpen har Peer ikke fått. Tvert imot har han fått omfattende hjelp til virkelighetsflukt, ikke minst av mor Aase som lærte Peer å bruke skrøner og dikt for å takle vonde erfaringer.

Peer møter Solveig ved fellesskapets yttergrense

Mens Peer står og kjenner på følelsene av å være utelukket og verdiløs, dukker Solveig opp for første gang. Hun kommer inn på gården sammen med familien sin, akkurat mens Peer har trukket seg tilbake og blitt stille. Peer befinner seg nå akkurat på innsiden av gjerdet til gården der bryllupet foregår. Et gjerde avgrenser en eiendom, men det kan også i mer symbolsk forstand avgrense et fellesskap, og vise hvem som er innenfor og utenfor.

Peer har forsøkt av all kraft å være del av gjengen, men ikke lyktes. Dette nederlaget erkjenner han nå mens han lener seg mot det gjerde som symboliserer grensen for fellesskapet han ikke evner å bli en del av. I denne grense-situasjonen møter han Solveig for første gang:

Han Stryger sig langs Gjærdet. Solvejg, med lille Helga ved Haanden, kommer ind paa Tunet i Følge med Forældrene.
(Ibsen, 1867/2007, s. 511)

At Peer og Solveigs første møte skjer ved fellesskapets yttergrense, er en scene som kan sies å peke framover i verket, imot den rollen Solveig skal få i Peers liv. Det er som om Ibsen gir Solveig en oppgave, nemlig å relatere aktivt til Peers utenforskap. Hun skal dedikere hele sitt liv til å utvikle egen-skaper som gjør henne i stand til å «hente» Peer

inn i det mest grunnleggende fellesskap i menneskelivet: Et primært omsorgsfellesskap, der evnen til å prosessere erfaring initieres. Og der evnen til å slippe flere inn og bli del av noe større grunnlegges.

Solveig skal i symbolsk forstand utvikle egen-skaper som hos Bion kalles *containment* og *reverie* (Bion, 1962a). Denne utviklingen skjer gradvis gjennom verket. Men strengene i denne prosessen slås an allerede i deres første møte; Solveig treffer Peer akkurat når han erkjenner at han ikke kan overvinne utenforskapet av egen kraft. Det er en avgjørende erkjennelse.

Men verken Peer eller Solveig forstår foreløpig hva Ibsen vil med relasjonen deres, og Peer er bare opptatt av om Solveig vil danse med ham. Og det vil hun i utgangspunktet, for hun kjenner ham ikke. Men når hun skjønner hvem han er, trekker hun seg:

SOLVEJG
Jeg heder Solvejg. – Og hvad heder du?
PEER GYNT
Peer Gynt.
SOLVEJG trækker Haanden till sig
Aa, Kors da!
(Ibsen, 1867/2007, s.513-514)

Solveig trekker altså hånden til seg, som om hun har brent seg. Peer blir stadig mer pågående, men hun avviser ham etter hvert helt – akkurat som alle andre. I frustrasjon over all avvissningen ender Peer opp med å røve bruden fra bryllupsgården. Den pur unge Solveig blir vitne til at Peer bærer bruden «som en bærer en Gris». Alle bryllupsgjestene står og ser på, og Peers mor har akkurat kommet til og ser skrekkslagen på sin sønns forbrytelse. Men Solveig blir ikke skremt, slik man skulle tro. Tvert imot. Når Peer rømmer til skogs etter bruderovet, er det Solveig og hennes familie som leter etter ham – sammen med Peers mor.

Solveig skal etter hvert komme til Peer på en helt spesiell måte, nemlig ved å bryte med alle og dedikere hele sitt liv til Peer. Men foreløpig er hun altså med å leter etter ham, og nå kommer neste skritt i utviklingen av Solveigs symbolske funksjon. Hun ber mor Aase fortelle alt om sønnen sin:

SOLVEJG till Aase
Fortæl mig lidt mere.
AASE tørrer Øjnene
Om Sønnen min?

SOLVEJG
 Ja; – alting!
 AASE smiler og knejser med Nakken
 Alting? – Trætt blev du da!
 SOLVEJG
 Før blir I trætt af Talen at føre,
 end jeg af at høre.
 (Ibsen, 1867/2007, s. 537-538)

Mor Aase smiler og kneiser med nakken. Hun gjenvinner for et øyeblikk verdighet og kjenner seg glad og oppløftet: Solveig vil altså høre alt om Peer, om hvem han er og hvem han har vært i sin mors øyne. Hun som tross alt ser sin sønn med kjærlighet. Vi kan tenke oss at morens barndomsminner skaper mange fantasibilder i Solveig, og det er ikke minst disse bildene som drar henne til skogs når hun snart skal flytte inn til Peer og bli der for alltid.

Hun mottar også en sølvknapp fra Peer, og samtidig en bønn om å ikke glemme ham. Det er vanlig å tolke sølvknappen som en verdifull kjerne i Peer (f.eks. Zetner, [1970] i Aarseth, 2010) En kjerne som Solveig blir bedt om å ta vare på, for at den ikke skal gå tapt.

«Som Barneøjne fra svarteste Tjernet»

Mens familiene leter etter Peer, streifer han omkring i fjellet og støter på tre seterjenter som ønsker å forføre ham. Her skal vi feste oss ved Peers erkjennelse av tristhet og gråt. Det er som han bærer med seg et «dødt indre barn». Seterjentene danser omkring ham og ønsker å få ham med til sengs i seterkojen. Mens de danser rundt ham erfarer de at han er full av motsetningsfylte følelser:

ANDEN JENTE kysser ham
 Han gnistrer og sprutter som glohede
 Jernet.
 TREDJE JENTE ligesaa
 Som Barneøjne fra svarteste Tjernet.
 PEER GYNT danser i Flokken
 Hugen sturen og Tanken kaad.
 I Øjet Latter; i Halsen Graad!
 (Ibsen, 1867/2007, s.540-541)

Nå utvides altså Peers egen erkjennelse av vonde og triste følelser. Og vi skal legge merke til at han er rask til å identifisere hva som foregår inni ham, selv om han skyver det like raskt bort. I bryl-

lupet var det sårethet og utenforskap han kjente på, nå er det tristhet og tårer. Kanskje kan vi si at tristhet og gråt uttrykker en reparerende evne i Peer som han ikke klarer å ta i bruk, mens det indre såret er den uutholdelige smerten som skal prosesseres og dermed repareres. Dette skillet mellom to typer smerte kan vi forstå i lys av skillet mellom Bions *pain* og *suffering*. *Pain* er såret; den uproseserte spisse smerten, mens tårene og tristheten kan være et uttrykk for *suffering*. *Suffering* er den sorgpregete kvaliteten som kan prosessere såret dersom den slippes til og tåles over tid. Men det er nettopp dette Peer ikke kan.

Peer kjenner nemlig ikke bare på tristhet og tårer, men like mye på en oppstemt glede og en gnistrende kåthet. Disse følelsene opptrer samtidig, men har sete ulike steder i kroppen hans – slik han selv erfarer det. Men Peer kjenner dette som en forvirrende dobbelthet som han ikke klarer å sortere og finne ut av, og han velger en oppdrevet og omnipotent seksuell utagering med tre jenter samtidig: «Jeg er tre Hoders Trolld, og tre Jenters Gut!»

Jentene på sin side kjenner at Peers kåtskap er som «glohett jern». Han er helt med, men samtidig er andre følelser virksomme i ham. Følelser som er såpass tydelige at de skinner igjennom kåtskapen og oppfattes av jentene. En av dem får assosiasjoner til et dødt barn som stirrer opp av et svart tjern.

Peer følger opp med å identifisere sin motsetningsfylte indre tilstand – veldig presist. Han er trist i brystet («Hugen sturen»), og gråten sitter i halsen. Samtidig som han er glad i øynene, spretten i tanken og glødende kåt. Det kan virke som om tristheten, gråten og det «døde» barnet er limt inn på driftens underside. Til sammen utgjør dette en komplisert miks av følelser og selvtilstander som ikke lar seg forene. Vi kan skjønne at det er umulig for Peer å sortere i sitt eget indre landskap.

Han velger den oppdrevne kåtskapen, har sex med alle jentene, og driver derved sin egen tristhet på flukt. Dette er Peers metode; den holder ham unna underlaget i personligheten hans. Men prisen er høy: Han blir aldri del av noe fellesskap, verken i vennskap eller i kjærlighet. Utover i livet har han lite kontakt med triste og såre følelser. Inntil han konfronteres med sitt eget indre i siste akt. Da slipper han ikke unna.

Glemme det spisse og såre

Mens han er ung og fredløs skal Peer enda en gang få assosiasjoner til spisse og såre følelser. Det skjer mens han i sin fredløse tilstand er i ferd med å rømme landet. Han skal leve utenlands hele sitt voksne liv. På veien stikker han innom sin mor som nå er i ferd med å dø. Hun er fratatt gården og alt hun eier som en følge av sønnens bruderov. Nå ligger hun i en fattigslig stue og skal snart ånde ut. Mor Aase er ikke gammel, Peer er tyve og moren er antakeligvis ikke mer enn femti år. Kanskje tok det livet av henne å bli skjemt ut for hele bygda og miste alt hun eier, inklusive sin egen sønn som er dømt til å leve utenfor loven.

Mor Aase minner sønnen om det som skjedde i bryllupet, og spør om nytt om brudeparet og andre som var til stede. Dette setter i gang en assosiasjonsrekke hos Peer, der han minnes de såre og spisse følelsene som dominerte i kontakten med bygdefolket. Peer får også assosiasjoner til noe som er vrangt og skakt. Derfor svarer han mor Aase på denne måten:

PEER GYNT
(...)
Hvad tungt er, det vil vi spare
till siden – en anden Dag.
(sætter sig paa Sengkanten)
Nu, Moer, vil vi sammen snakke;
men bare om løst og fast, –
og glemme det vrangt og skakke,
og alt, som er saart og hvasst. –
(Ibsen, 1867/2007, s.587)

Peer ønsker altså ikke å snakke om noe som er «saart og hvasst». Det er Peer selv som lanserer denne tematikken. Så det er åpenbart at morens påminning om bryllupet aktiverer Peers assosiasjoner til følelsene som dominerte bryllupsopplevelsen for ham. Disse linjene gjentas helt identisk nesten rett etter hverandre. En slik gjentakelse kalles parallellvers og viser til at noe er spesielt viktig.

Peer ønsker å glemme slike vonde følelser, og støter dem bort. I stedet begir han seg inn i en fantasireise med mor Aase, inntil hennes øyne brister og hun dør. Mange synes det er en vakker reise, mens andre ser det som en unngåelse av det alvor Aase ber ham om. Hun ber ham nemlig hente «Postillen i Kottet» - som er en andaktsbok. Aase

skjønner at hun skal dø, men Peer imøtekommer ikke Alvoret. Han vil for enhver pris glemme det «vrangt og skakke», noe som er helt i tråd med det mor Aase har lært ham som gutt. Nemlig å unnflyt alt som er vondt og sant ved hjelp av eventyr og dikt.

Mor Aase dør, og Peer drar til utlandet og returnerer ikke før han er en gammel og ensom mann.

«Vi er tårer der ej ble feldte»

I stykkets siste akt har Peer returnert til gamlelandet. Han har vært utenlands hele sitt voksne liv og har nå et «haardere Udtrykk» i ansiktet. Snart vandrer Peer innover i et landskap der alt rundt ham symboliserer hans eget indre. Her møter han mange varianter av følelser og tanker som har overlevd utenfor ham, i uutviklet form, og som Ibsen sørger for at Peer blir konfrontert med. Dette er fenomener som tilhører Peers eget indre, men som han har støtt ut. Men de avspaltede følelsene forsvinner ikke. Tvert imot søker de nå tilbake til sin «eier»:

Her møter Peer blant annet duggdråper som henger på trærne og som symboliserer tårer:

DUGGDRAABER drysser fra Grenene
Vi er Taarer,
der ej blev fældte.
Isbrodd, som saarer,
kunde vi smelte.
Nu sidder Brodden
i Bringen lodden; –
Saaret er lukket;
vor Magt er slukket.
(Ibsen, 1867/2007, s.709)

Som ung kjente Peer ofte på sin indre såret, den typen smerte jeg forstår som pain. Han har også kjent gråten som sitter i halsen, men ikke kunnet slippe den til. Han har ikke hatt tilgang til de prosesserende evnene vi alle har som et potensielle, nemlig gråt og sorg. For å etablere denne evnen trengs nemlig det Bion kaller en *container*, en som kan romme smerten slik at den kan mildnes og tåles. Bare slik kan smerten omdannes og prosesseres gjennom det som Bion og Fleming kaller *suffering*, og Klein kaller den depressive posisjon.

«Hele Livsdagen lang»

I verkets siste scene gjenforenes Peer med Solveig, og nå har Solveig utviklet de egenskapene Ibsen planla for henne, da hun møtte Peer ved gjerdet som avgrensar bryllupsgården. Da erkjente Peer sitt utenforskap og sin hjelpeløshet i å overkomme det, og Solveig dukket opp som et tentativt svar. Et svar hun skulle bruke hele livet på å realisere. Solveig har nå utviklet egenskaper som ligner *reverie*, og som er helt sentrale i containerfunksjonen. Når Peer går inn i hytta han forlot, og der hun fortsatt sitter, mottas han som den bittelille gutten han med kjernen i sin personlighet fortsatt er. Da utspiller følgende scene seg:

Han klynger sig fast og skjuler Ansigtet i hendes Skjød. Lang Stillhed. Solen rinder.
SOLVEJG synger sagte
Sov du, dyreste Gutten min!
Jeg skal vugge dig, jeg skal vaage. –
(...)
Gutten har hvilet ved sin Moders Bryst hele Livsdagen lang. Gud signe dig, min Lyst!
Gutten har ligget till mit Hjerte tæt hele Livsdagen lang. Nu er han saa trætt.
Sov du, dyreste Gutten min!
Jeg skal vugge dig, jeg skal vaage.
(Ibsen, 1867/2007, s.746)

Solveig mottar Peer i en nærmest total regresjon; en tilstand som slik hun ser det har dominert Peer hele livet. Vi vet ikke hva som skjer annet enn at Solveig lover å våke. Det betyr at hun vil beskytte ham, mens hun stiller seg til rådighet for det som kan være en ny begynnelse. Men begge er gamle, og historien slutter her, så alt er åpent.

Abstract

In this article, I analyze the young Peer Gynt's relationship with painful emotions. Henrik Ibsen has constructed his main character with a lot of playfulness and vitality, but at the same time with an inner wound that aches in the face of others. As a young man, Peer feels left out and full of shame, and he is not appreciated in the village. At a wedding, he meets the young Solveig, who will develop an ability to relate to Peer. Over time, she develops

specific characteristics that can give Peer a new beginning.

By bringing out some central parts of Ibsen's text, I try to understand the sore and painful pain Peer experiences as a young man. As an old man, he is confronted with the feelings he has avoided all his life. I use some of Klein's and Bion's ideas to understand the distinctive nature of inner pain.

Keywords: Ibsen, Peer Gynt, vulnerability, outsiderhood, trauma, shame, Bion, Klein

Sammendrag

I denne artikkelen analyserer jeg den unge Peer Gynts forhold til såre og vonde følelser. Henrik Ibsen har konstruert sin hovedperson med mye lekenhet og vitalitet, men samtidig med et indre sår som smerter i møte med andre. Som ung kjenner Peer på utenforskap og skam, og han er lite verdsatt i bygda. I et bryllup møter han den unge Solveig som påtar seg rollen å relatere til Peers utenforskap. Gjennom livet skal hun utvikle egenskaper som kan gi Peer en ny begynnelse.

Ved å hente fram noen sentrale deler av Ibsens tekst, prøver jeg å forstå den såre og vonde smerten Peer erfarer som ung. Som gammel skal han konfronteres med sitt eget indre, som han har unngått gjennom hele livet. Jeg anvender noen av Kleins og Bions ideer for å forstå den såre smertens særegne karakter.

Søkeord: Ibsen, Peer Gynt, sårbarhet, utenforskap, traume, skam, Bion, Klein

Referanseliste

- Aalen, M., & Zachrisson, A. (2013). The Structure of Desire in Peer Gynt's Relationship to Solveig. A Reading Inspired by Melanie Klein. *Ibsen Studies* 13 (2), 130–160. doi:10.1080/15021866.2013.849029
- Aalen, M. (2014). Tears, Remorse and Reparation in Henrik Ibsen's Peer Gynt. A Reading Inspired by Melanie Klein. *The Scandinavian Psychoanalytic Review* 37 (2), 113–124. doi:10.1080/01062301.2014.962323.
- Aalen, M. (2015). Stray thoughts – seeking home,

- Henrik Ibsen's Peer Gynt read in light of Wilfred Bion's ideas. *Int J Psychoanal.* 98 (2) 415-434. doi: 10.1111/1745-8315.12440
- Aarseth, A. (2010). The Gyntian Self. *Acta Ibseniana* 7, 17-30.
- Anthi, P.R. (1981). Ibsen: Narcissism and creativity. *Scand Psychoanal Rev.* 4 (2),161-76.
- Bion, W.R. (1962a). The Psycho-Analytic Study of Thinking. *International Journal of Psychoanalysis*, 43, 306-10.
- Bion, W.R. (1962b/1984). *Learning from experience*. London: Karnac.
- Bion, W.R. (1970). *Attention and Interpretation*. London: Tavistock.
- Bloom H (1994). *The western canon: The books and school of the ages*. New York: Riverhead Books.
- Fleming, M (2008) On mental pain from Freud to Bion. *International Forum of Psychoanalysis* 17(1):27-36DOI:10.1080/08037060701743100
- Gerland O (1996). Psychological models for drama: Ibsen's 'Peer Gynt' and the relational self. *Mosaic* 29:53-73.
- Hammer, E. (2000). Fornektelse, trauma og subjektsdannelse i Ibsens Peer Gynt. *Agora*, 18, 45-59.
- Haugsgjerd, S. (2018) *Å møte psykisk smerte*. Oslo: Gyldendal
- Ibsen, H. (1867/2007). *Peer Gynt. Henrik Ibsens skrifter*. Oslo: Aschehoug. Hentet fra; https://www.ibsen.uio.no/DRVIT_PG%7CPGht.xhtml
- Klein, M. (1935/1998). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. I *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. (s. 262-289). London: Vintage.
- Klein, M. (1946/1997). Notes on some Schizoid Mechanisms. I *Envy and Gratitude and Other Works 1946-1963*. (s.1-24). London: Vintage.
- Kristeva, J. (2000/2001). *Melanie Klein*. New York: Columbia University Press.
- Store Norske Leksikon, <https://snl.no>
- Vetlesen, A.J (2020). *Smerte i vår tid*. Bærum, Dinamo.

Marit Aalen is a psychologist who also has a major in the history of ideas, and a doctorate in psychoanalytic reading of Henrik Ibsen's Peer Gynt. She is an associate professor at OsloMet, Master in mental health and addiction, where she particularly teaches clinical psychology, ethics and philosophy of science. She has several years of private

education in visual arts and works with her own family history through pictures. She has also illustrated Peer Gynt, and held lectures with her own drawings and paintings. Aalen has a small private practice in the therapeutic use of photography.

Marit Aalen er psykolog og idehistoriker med doktorgrad i en psykoanalytisk lesning av Henrik Ibsens Peer Gynt. Hun er førsteamanuensis ved OsloMet, Master i Psykisk helse og rus, der hun særlig underviser i klinisk psykologi, etikk og vitenskapsfilosofi. Hun har også flere års privat utdanning i billedkunst og arbeider med egen familiehistorie gjennom bilder. Hun har også illustrert Peer Gynt, og holdt foredrag med egne tegninger/malerier. Aalen har en liten privatpraksis i terapeutisk bruk av foto.

marita@oslomet.no

